

ՀԱՄԱՇԵՆՆԱԿԱՆ

«ՀԱՄՇԵՆ» ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ-ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԱՄՍԱԹԵՐԹ

Անվճար

Շարունակում ենք անդրադառնալ իսլամաց(վ)ած հայերին նվիրված Ստամբուլի գիտաժողովին

Ռոբեր Քոփթաշ
«Ակօս» թերթի գլխ. խմբագիր

Իսլամացած հայերի միջոցով հայկական ինքնության փորձությունը

Իսլամաց(վ)ած հայերի վերաբերյալ [2013 թ.] նոյեմբերի 2-4 գիտաժողով տեղի ունեցավ: Թուրքիայից և աշխարհի տարբեր երկրներից եկած մասնագետները այս խառը խնդիրը ուսումնասիրեցին տարբեր տեսանկյունից՝ լույս սփռելով և՛ անցյալի, և՛ ապագայի վրա: Ենթան մեզ հնարավորություն է տալիս հայերի և հայկական ինքնության տեսանկյունից ամբողջովին նոր հարցեր բարձրացնել:

Նախ պետք է հաստատենք, որ պատմականորեն հայերը բռնի են ընդունել իսլամ (բացառություն են կազմում կամովին իսլամ ընդունելու մի քանի օրինակները): Իսլամադավան խմբերի կողմից Անատոլիայի գրավումից հետո տարբեր ժամանակաշրջաններում և, բնականաբար, ցեղասպանության ընթացքում բազմաթիվ հայեր բռնի և ճնշման տակ ընդունել են իսլամ:

Հատկապես 1915 թ. մարդիկ կենդանի մնալու, իրենց ընտանիքների կյանքը փրկելու համար իսլամ են ընդունել: Հետագայում, երբ իրավիճակը փոքր ինչ հանգստացել է, եղել են դեպքեր, երբ մարդիկ իրենց իսլամական կրոնին են վերադարձել, սակայն որոշ դեպքերում, քանի որ վտանգը երբեք չի վերացել, շարունակել են ապրել որպես մուսուլման՝ թաքցնելով իրենց իրական կրոնն ու ինքնությունը: Այդ մասին չեն հայտնել անգամ իրենց երեխաներին:

Հարցի վերաբերյալ երկրորդ հիմնական հավաստումն էլ այն է, որ հայկական ինքնությունը դարեր շարունակ քրիստոնեության և եկեղեցու հետ է նույնացվել: Այո, հայերը գոյություն են ունեցել մինչ քրիստոնեությունը, երբ Անատոլիայում և Կովկասում իշխում էր բազմաստվածությունը, հայերի նախնիները ևս բազմաստված էին: Հայկական ապրելակերպը, մշակույթն ու լեզուն գոյություն են ունեցել եկեղեցուց շատ ավելի առաջ, սակայն եկեղեցին հայերի կյանքում այնքան կարևոր դեր է խաղացել, որ սկսած 4-րդ դարից, երբ քրիստոնեությունը ընդունվել է հայկական թագավորության պետական կրոն, հայու-

թյունն ու քրիստոնեությունը գրեթե համարժեք են դարձել:

Եկեղեցին դարձել է ոչ միայն պարսկական, արաբական, բյուզանդական, օսմանյան հզոր գերիշխանության դեմ հայերի «ազգային» ինքնությունը պահպանելու վահան, այլև ստանձնել է հայկական մշակույթի այդ թվում նաև այբուբեն, լեզու, արվեստ և գրականություն, գլխավոր արարչի դերը: Անցած 1700 տարիների ընթացքում, երբ պատմության հարթակից բազմաթիվ քաղաքակրթություններ են ջնջվել, ի հեճուկս բոլոր դժվարությունների եկեղեցին դարձել է հայկական ինքնության համար պայքարելու և շարունակելու շարժիչ ուժը՝ այսպիսով հայերի գիտակցության մեջ գրադրեցնելով միակ տեղը:

Այս միակը լինելու ամենաուղղակի արդյունքներից մեկն այն է, որ եկեղեցին շատ ակտիվ դեր է խաղացել հայկական գաղափարական մտքի ձևավորման մեջ: Եվ, բնականաբար, եկեղեցին իր այս դերն օգտագործել է յուր շարունակականությունն ապահովելու համար: Այսինքն՝ այն միտքը, որ հայ եկեղեցին ու հայկականությունն անբաժանելի են, անգամ նույն են, մշտապես իշխել և համընդհանուր ընդունված իրականության է վերածվել:

Լարվածություն և հնարավորություններ

Երբ իսլամացած հայերի խնդիրն նայենք այս երկու հիմնական սկզբունքի տեսանկյունից, ապա կնկատենք մի շարք խնդիրներ ու լարված բնագավառներ, որոնց պետք է նայել խնդրի կարևորությունից բխող սառնասրտությամբ ու օբյեկտիվորեն, և այդ դեպքում լարվածությունը կարելի է վերածել հնարավորության: Ի հակադրություն այս ամենի՝ վախից սկիզբ առնող հակազդող մոտեցումները կարող են առկա խնդիրներն էլ ավելի խորացնել: Այսօր հայկական ընկալման մեջ գոյու-

թյուն ունեցող տեսակետը՝ «հայկականությունը հավասար է քրիստոնեությանը», կարող է խոչընդոտել Թուրքիայի համեմատաբար ազատականացված միջավայրում ձայները ավելի լսելի դարձած իսլամացած հայերի և հայկական ինքնության փոխազդեցությանը, սակայն ընդունված այն տեսակետը, թե քրիստոնյան կարող է հայ լինել, վերածվում է գրահի, որը դուրս է թողնում այն մարդկանց, ովքեր տասնյակ տարի շարունակ ծանր ճնշումների մթնոլորտում մեկ այլ ինքնությամբ են ապրել կամ ստիպված են եղել այդպես ցույց տալ:

Որոշ իսլամաց(վ)ած հայեր անցյալի համեմատ շատ ավելի բաց են հայերի և հայկական ինքնության հետ հարաբերություններ հաստատելու համար: Նրանցից ոմանք ակտիվ խոսում են այդ մասին, ոմանք էլ որոշ տազնայների ազդեցության տակ թեև պասիվ են, սակայն հարաբերություններ հաստատելու համար բոլոր կամուրջները չեն այրում: Սակայն կա մի իրականություն, որը չպետք է աչքաթող անել. թեև իսլամաց(վ)ած հայերի շրջանակներում կան ոմանք, ովքեր ցանկանում են վերադառնալ քրիստոնեության գիրկը, նրանց կողքին կա նաև մի խումբ, որը հասկանալի պատճառներով չի մտածում քրիստոնյա դառնալու մասին, ցանկանում է իր կյանքը շարունակել որպես մուսուլման:

Խնդրահարույց նախընտրություն

Նման պարագայում կա մի հանգամանք, որը պետք է հաշվի առնեն և՛ հայ քաղաքացիները, և՛ եկեղեցին. կապ չունի՝ ուզում է վերադառնալ քրիստոնեության գիրկը թե ոչ, կան մարդիկ, ովքեր ապրել են մուսուլմանի ինքնությամբ, սակայն անցյալում նրանց պապերն ու տատերը հայ են եղել, և երևում է՝ նրանց թիվը գնա-

լով աճում է: Բնականաբար նախընտրության հարց է՝ երես թեքել այս իրականությունից, որպես հայ չընդունել մարդկանց, ովքեր կապ չեն ունեցել առօրյա կյանքում ստանդարտ համարվող հայկականության նորմերի հետ, իրենց ինքնությունը չեն կապում եկեղեցու հետ: Սակայն այս ընտրությունը չափազանց խնդրահարույց է թե՛ մարդկային, թե՛ պատմական, թե՛ քաղաքականության տեսանկյունից:

Հայկականության վերաբերյալ մեր ընդունած չափորոշիչները մի կերպ պարտադրել այն մարդկանց, ովքեր ասում են «ես մուսուլման եմ, սակայն հայ եմ», «մուսուլման եմ, սակայն ուզում եմ քրիստոնյա դառնալ» և անգամ «մուսուլման եմ երևում, սակայն անհավատ եմ, սա իմ նախընտրությունն է, քրիստոնյա դառնալ էլ չեմ ցանկանում, սակայն հայ եմ», ասել է թե՛ նրանց վանել, արդյունքում ստեղծվում է հայկականությունը մեր մենատիրության մեջ առած ուժեղ հարաբերություն, որն էլ, վերջապես, հայկական ինքնությունը ամլացնող մոտեցումն է:

Գիտեմ, որ լինելու են մարդիկ, ովքեր ելնելով այն տեսակետից, թե հայկական ինքնությունը կարող է սահմանվել միայն քրիստոնեությամբ, դեմ են արտահայտվելու ասածներին, սակայն ուզում են նրանց հիշեցնել, որ անգամ հայ եկեղեցու հոգևոր կենտրոն հանդիսացող Էջմիածինը մուսուլման հայերի նկատմամբ շատ ավելի անկեղծ դիրքորոշում է որդեգրել:

Ըստ տեղեկության, որն արժարժվել է Հրանտ Դինք հիմնադրամի կազմակերպած Իսլամաց(վ)ած հայերը գիտաժողովի շրջանակներում և որը տեղ է գտել Լոռեյի Ռիթորիկ և Մաքս Սիվազյանի «ՍՎԻՆԻ» մնացորդները. Թուրքիայի ծայտյալ և իսլամացած հայերը» գրքում, Էջմիածնի կաթողիկոսարանը հեղինակների՝ հայկական ինքնության և մուսուլման հայերի հարաբերությունների վերաբերյալ հարցին պատասխանել է. «Ազգի սահմանման ընդունված ընդհանուր չափորոշիչներից են էթնիկ ծագումը, համատեղ հայրենիքի գաղափարը, լեզուն, պատմությունը, մշակութային ժառանգությունն ու կրոնը: Որոշ դեպքերում կարող են այս չափորոշիչներից մի քանիսը բացակայել: Պատմական պատճառներով մարդիկ, ովքեր լեզուն չեն սովորել, չգիտեն իրենց պատմամշակութային ժառանգության մասին, չեն կարող հետևել իրենց կրոնին, չալետք է դուրս մնան հայկական ինքնությունից»:

Երևում է, որ Էջմիածինը հասկանում է, թե որքան նուրբ և զգայուն խնդիր է: Ցանկանում ենք, որ այս խորաթախանցությունը ցուցաբերեն նաև հայկական բոլոր շրջանակները: <http://www.agos.com.tr/makale.php?seo=ermeni-kimliginin-musliman-ermenilerle-imtihani&detay=699>

Թարգմանեց Անահիտ Բարտաշյանը
Akunq.net

Խոսում են
Թուրքիայի համշնչիները

Թուրքիայում բնակվող համշնչիները մտավորականների հետ պատմ. գիտ. թեկնածու, թուրքագետ Մելինե Անուրեանի հարցազրույցը, որը տպագրվել է Մոնրեալում (Կանադա) հրատարակվող հայկական «Հորիզոն» թերթի 2014 թ. հունվարի 21-ի համարում, կարդացվում է մեծ հետաքրքրությամբ, քանզի Թուրքիայի համշնչիների խնդիրներին են անդրադառնում հենց իրենք՝ համշնչիները: Նրանց արտահայտած որոշ մտքերի, մեկնաբանությունների, գնահատականների հետ համաձայն չլինելով, այնուամենայնիվ որոշեցինք հարցազրույցն արտատպել առանց խմբագրական միջամտության: Միակ պարզաբանումն անում ենք հարցազրույցի մասնակիցներից մեկի խոսքում երկու անգամ հիշատակվող 1778-79թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի վկայակոչման համար, ընթերցողներին տեղեկացնելու, որ այդ թվականներին ռուս-թուրքական պատերազմներ տեղի չեն ունեցել, դրանք եղել են ավելի վաղ և ավելի ուշ: Ս. Վարդանյան

ՀԻՔՄԵՑ ԱՔՉԻՉԵՔ

նաև որ ընկերությունում որպես ֆինանսների ղեկավար:

2005 թ. Խոսքի Համշնչական մեդիաները ժողովելով՝ իմ ընկերների հետ «Վոլա» (Համշնչի բարբառով նշանակում է «Ո՞վ է» Մ.Ա.) անուամբ մի երաժշտական ալբոմ ենք թողարկել, որը համայն աշխարհում Համշնչերենով պատրաստված առաջին երաժշտական ալբոմն է: Ներկայում գրադուած են երկրորդ ալբոմի պատրաստման աշխատանքներով:

ՋԵՄԻԼ ԱՔՍՈՒ- Աւարտել են Սթամբուլի Բիլգի համալսարանի փիլիսոփայության բաժնի մագիստրատուրան: Արդվին նահանգի Խոսքիում ապրող համշնչիներից են: 2008 թ. մի խումբ ընկերների հետ միասին սկսեցի հրատարակել «Բիրյաշամ» ամսագիրը: Հանդեսը որոշ ժամանակ անց փակուեց, բայց ես շարունակում եմ տարբեր թեմաներով ուսումնասիրություններ անել: 2013 թ. հրատարակուեց իմ յոթուածը՝ Արդվինի հայերի վերաբերեալ («Թարիկ վէ թոփլում», թիւ 16): Համշնչիների մասին մի յոթուածս էլ տպագրուեց «Թոփլումսալ թարիի» հանդէսում (2013 թ. Օգոստոս):

ԱՍԼԱՆ ԶԱՆԶՈՒ- Անունս Ասլան Զանջը է: Ծնուել եմ 1964 թ. Յունիսի 3-ին Արդվին նահանգի Խոսքի գաւառի Քեմալիաշա գաւառակի Չամուրլու (Չանչախանա/Չոնչախան/Չոնչաղոն-Մ.Ա.) գիւղում: 1988 թ. աւարտել եմ Սթամբուլի համալսարանի Տնտեսագիտութեան ֆակուլտետի միջազգային յարաբերութիւնների բաժնը: Աշխատում եմ Խոսքի քաղաքապետարանում:

ՄԵԼԻՆԷ ԱՆՈՒՐԵԱՆ- Ինչպէ՞ս կարող էք սահմանել համշնչական ինքնութիւնը: Ո՞վ է համշնչի, համշնչահայերի քանի՞ խմբեր կան, եւ ո՞ր վայրերում են բնակուում այդ խմբերը:

ՀԻՔՄԵՑ ԱՔՉԻՉԵՔ- Մենք՝ Թուրքիայում ապրող համշնչիներս, համշնչի լինելն ընկալում ենք որպէս մեր հարեւան լազերից, վրացիներից, յոյներից եւ քրդերից առանձնացող մի մշակույթ, առանձին ժողովուրդ, առանձին էթնիկ ինքնութիւն: Սակայն, չնայած այդ ընկալմանը, թրքաբնակ համշնչիների մեծ մասը համշնչականութիւնը իրացրել է որպէս ներքին ինքնութիւն, իսկ իրեն էթնիկ առումով համարում է թուրք ազգի մի մասը:

Համշնչիները գիտականորէն բաժանուում են 3 խմբի:

Արեւելեան Համշնչիներ. Արդվինի Խոսքի եւ Բորչկա գաւառում ապրող համշնչիները: Սիւն խմբի որոշիչ տարրը, խումբ, որի մէջ ընդգրկուած են նաեւ ես, համշնչերենի մայրենի լեզու լինելն է եւ ներկայում առօրեայ կեանքում կիրառուելը: Թէեւ վերջին 10-15 տարում համ-

Համշնչն ու համշնչահայերը. ներկայացնում են համշնչի մտաւորականները

Հարցազրույցը վարեց՝ Մելինե Անուրեան

շնչերենով խօսողների թիւը նուազում է, այնուամենայնիւ Խոսքիում ծնուած ու մեծացած համշնչիները կարողանում են համշնչերէն խօսել եւ հասկանալ:

Խոսքի համշնչիների մի մասը 1778-1779 թթ. ռուս-թրքական պատերազմի ժամանակաշրջանում արտագաղթել է Դիւզքէի եւ Արաբազարի կողմերը, իսկ Կրաստան-Թուրքիա սահմանի Պաթումի կողմերում մնացած մի մասն էլ 1944 թ. աքսորուել է Ղազախստան եւ Ուզբեկստան: Այս խմբի մի հատուածը ԽՍՀՄ-ի փլուզումից յետոյ գաղթել է Ռուսաստանի Կրասնոտարից մինչեւ Մոսկուա ձգուող որոշ շրջաններ:

Արեւմտեան Համշնչիներ. սրանք համշնչիների մայր հայրենիքը եղող Ռիզէի Հենչին, Չամլըհենչին գաւառներում եւ Իքիզդերէ, Չայելի, Փագար, Արդիշէն, Ֆընդըքը գաւառների ներքին լեռնային հատուածներում ապրող համշնչիներն են: Ըստ պատմական տեղեկութիւնների եւ աւանդութեան՝ այս համշնչիները Օսմանեան պետութեան կողմից Տրապիզոնի նուաճումից յետոյ համեմատաբար վաղ շրջանում իսլամացած եւ այդ պատճառով էլ իրենց հայրենի հողում մնացած մարդիկ են: Արեւմտեան համշնչիները Համշնչերէն չգիտեն. նրանք խօսում են միայն իրենց յատուկ առօրեայ լեզուով՝ թրքերէնով, որում սպրդել են նաեւ համշնչերէն/հայերէն բառեր, որոնց պատկառելի մասը տեղանուններ են:

Թրքաբնակ բոլոր համշնչիները մահմետական են եւ սուննի ուղղութեան հետեւորդ:

Հիւսիսային Համշնչիներ. սոյն խումբը կազմում են այն համշնչիները, ովքեր օսմանցիների կողմից 1461 թ. Տրապիզոնի գրաւումից յետոյ այս շրջանում ենթարկաբար գործարկուած կրօնափոխութեան ճնշումների հետեւանքով, առանց դաւանափոխ լինելու, գաղթել են Տրապիզոն-Օրդու-Սամսոն շրջաններ, իսկ ավելի ուշ էլ՝ 1850 թ. սկսած եւ 1915 թ. տեղահանութեան/ցեղասպանութեան ժամանակ հարկադրուած են եղել գաղթել Արխագիա եւ Ռուսաստանի Սոչի քաղաքը: Որքանով որ տեղեակ են իմ ընթերցած աղբիւրների եւ վերջին տարիներին ունեցածս շփումների շնորհիւ, այս խումբը քրիստոնէայ է, խօսում է համշնչերէն եւ իրեն համարում հայ ազգի մի մասնիկը: Թէեւ սկզբում այս խմբի մեծ մասն Արխագիայում է բնակուել, սակայն վերջին տարիներին արխագաբնակ համշնչիների թիւը լրջօրէն նուազել է եւ առաւելապէս ցրուել Ռուսաստանի Կրասնոտարի երկրամասի որոշ քաղաքներում:

ՋԵՄԻԼ ԱՔՍՈՒ- Արեւելասեւծովեան շրջանի տեղացի ժողովուրդներից եղող համշնչիները ներկայացնում են մի ինքնութիւն, որն ունի թէ՛ տարածքային եւ թէ՛ էթնիկ առանձնայատկութիւններ: Արեւելասեւծովեան շրջանի Տրապիզոն, Ռիզէ եւ Արդվին նահանգների բազմաթիւ գաւառներում, նաեւ այնպիսի նահանգներում, ինչպիսիք են Էրզրումը, Իզմիթը եւ Դիւզքէն, առկայ են իրենց համշնչի անուանողների բնակավայրեր: Օսմանեան կայսրութեան ժամանակաշրջանում արուած արձանագրութիւններում ներկայիս Հենչինից, Չամլըհենչինից եւ Քաջբարլարից անդին գտնուող Իսպիր եւ Եուսուֆելիին ենթակայ որոշ բնակավայրեր նշուած են որպէս Համշնչի շրջան: Բացի այդ՝ Ռուսաս-

տանի Սոչի, Կրասնոտար քաղաքներում, Ղազախստանում, Ուզբեկստանում եւ Կիրգիզիայում Խորհրդային Միութեան ժամանակաշրջանում տուեալ վայրեր աքսորուածների եւ իրենց համշնչի անուանողների բնակավայրեր կան: Ռուսաստանի Մոսկուա քաղաքում եւս բնակուում են համշնչիներ. Մոսկուայում գոյութիւն ունի «Համշնչիներ» անունը կրող մի հասարակական կազմակերպութիւն: Ընդհանուր առմամբ, թէեւ յիշեալ բնակավայրերի վերաբերեալ առկայ են զանազան տեղեկութիւններ եւ փաստաթղթեր, որոշ տպագիր աղբիւրներում (գիրք, ամսագիր եւայլն) ու համացանցում, սակայն, գոյութիւն չունեն համշնչիների եւ Համշնչի շրջանից արտագաղթի գործընթացների պատճառների, տարբերութիւն եւ հետեւանքների մասին համապարփակ գիտական ուսումնասիրութիւններ: Համշնչիներից քրիստոնէայ են միայն Ռուսաստանի Կրասնոտար, Սոչի եւ Մոսկուա քաղաքներում ապրողները:

Ըստ իս՝ համշնչականութիւնը խառնածին ինքնութիւն է: Սոյն ինքնութիւնը որքանով որ ընդգրկում է մի ժամանակ Ռիզէի Համշնչի շրջանում բնակուած, սակայն ժամանակի ընթացքում կամ կրօնական եւ ինքնութեան փոփոխութիւնների ենթարկուած, կամ էլ իր հայրենի երկրից արտագաղթել հարկադրուած համշնչահայերին, նոյնքան էլ վերաբերում է մի ամբողջ դարաշրջան տեւած գաղթերի միջոցով այս շրջան եկած կամ պետութեան կողմից այս կողմերում բնակեցուած, բայց իրենց ծագման վայրի մշակոյթների հետ միախառնուած, ուրիշ էթնիկ եւ կրօնական ծագում ունեցող, բայց այսօր Համշնչն իրենց «հայրենիքը», իրենց էլ՝ համշնչի համարող անձանց: Հէնց այս տեսանկիւնից էլ բարդ է համշնչու ինքնութեան սահմանումը: Օրինակ՝ այն դէպքում, երբ խոսակցի համշնչիները եւ նրանց ազգականները՝ Սթալինի ժամանակաշրջանում Պաթումից աքսորուած համշնչիները խօսում են համշնչերէն, ավելի ճիշդ՝ արեւմտահայերէն, ապա Չամլըհենչինում, Հենչինում եւ Թուրքիայի միւս նահանգներում ապրողները եւ իրենց համշնչի անուանողներն այդ լեզուով չեն հաղորդակցուում եւ անգամ ասում են, որ բոլորովին չեն լսել դրա մասին, չգիտեն այն: Այնինչ լեզուն վերին աստիճանի կարեւոր գործօն է՝ որեւէ էթնիկ ինքնութեան սահմանման առումով:

Համշնչական ինքնութեան բնորոշման ժամանակ հանդիպող այլ դժուարութիւններ էլ կան: Մի ժամանակ՝ ոչ շատ հեռաւոր անցեալում՝ մինչեւ 20-րդ դարի սկիզբ, Օսմանեան պետութեան Տրապիզոնի նահանգի Հենչին գաւառում ապրած հայերի՝ այլ վայրերի հայերի հետ յարաբերութիւնները եւս հանելուկային են: Համշնչահայերի կրօնափոխութեան գործընթացին վերաբերող փաստաթղթերը (մինչեւ 19-րդ դարի վերջերը), ցոյց են տալիս, որ դաւանափոխութիւնը գրեթէ աւարտուել է, իսկ հաւատաւորիս լինել չցանկացողներն էլ գաղթել են այնպիսի շրջաններ, ինչպիսիք են Սթամպուլը եւ Տանիքը: Սակայն որեւէ ապացոյց չկայ, որ այդ կրօնափոխութիւնը եղել է Օսմանեան պետութեան քաղաքականութիւնը:

Շարունակութիւնը՝ 6-7-րդ էջերում:

Имя Нунэ Агаджановой в Краснодаре так и не увековечили

Фильм Сергея Эйзенштейна "Броненосец "Потемкин" был снят в 1925 г. Эта немая художественная лента была основана на реальных событиях, произошедших в июне 1905 года, когда на броненосце "Потемкин" команда подняла восстание и захватила корабль.

Фильм стал открытием для современников и по замыслу, и по техническому воплощению и сделал имя новой советской режиссуры во всем мире. "Броненосец "Потемкин" оказал огромное влияние на развитие всего кинематографа. В своих работах картину цитировали Терри Гиллиам, Фрэнсис Форд Коппола, Вуди Аллен и другие. Но немногие знают, что автором сценария к этому фильму была екатеринодарская (ныне Краснодар) армянка Нунэ Агаджанова. Предлагаем вниманию читателей материал о Нунэ Агаджановой, опубликованный в ноябре 2009 года в газете "Краснодарские известия" и приуроченный к 120-летию со дня рождения нашей соотечественницы.

В ноябре исполнилось 120 лет со дня рождения Нины Агаджановой - члена Союза кинематографистов СССР, обладательницы орденов "Знак Почета" и Трудового Красного Знамени. Она родилась в Екатеринодаре. Ее поступки изменили сразу две истории: России и кинематографа. Эта хрупкая голубоглазая рыжеволосая молодая женщина была пламенной революционеркой и соратницей Владимира Ленина, написавшей сценарий "Броненосца "Потемкин", - первого, по версии Американской киноакадемии и опросу кинокритиков, среди ста лучших фильмов в истории кино.

Гимназистка, подпольщица, тапер

Все мы родом из детства. Подтвердить или опровергнуть эту старую истину в случае с Ниной Фердинандовной невозможно: даже в собственной автобиографии, хранящейся в архиве Российской государственной библиотеки, она ничего не пишет о родителях. О семье Нунэ (так по-армянски звучит "Нина") известны крохи: ее

отец-армянин бежал на Кубань из Турции во время гонений 1877-1878 годов. Нину и ее сестру Елену с рождения воспитывал дядя-купец, чья лавка располагалась в глубине двора дома купцов Тарасовых на перекрестке современных улиц Красноармейской и Горького.

- Нина росла серьезной девочкой, много читала и близко к сердцу приняла идеи Маркса: ей хотелось побороть несправедливость мироустройства, - говорит киновед, член Союза кинематографистов России, профессор кафедры телевидения и радиовещания КГУКИ Григорий Гиберт. - И вот представьте: в 1906 году семнадцатилетняя воспитанница 1-й Екатеринодарской женской гимназии Агаджанова сама выходит на местную ячейку большевиков и начинает участвовать в

ма. Я слушала, многие играли хорошо, но их музицирование и фильм не составляли полного единства. А я внимательно глядела на экран, следила за развитием действия, старалась предугадать, что будет дальше, кое-что сочиняла на ходу, импровизировала. Я была принята." Все лето, до отъезда в Москву, Агаджанова проработала у Боммеров (ныне на месте их кинотеатра - библиотека им. братьев Игнатовых). Таким было первое знакомство с кинематографом будущей сценаристки "Броненосца "Потемкин".

"Хитрая" подруга Малевича

С тех пор Нунэ не бывала в Екатеринодаре. В Москве она поступит на педагогические курсы историко-фило-

революционной борьбе - ведет пропаганду среди рабочих мукомольной фабрики Ерошова и кирпичного завода. Когда об этом узнают родители ее однокашников, они требуют исключить Нину из гимназии, что и происходит. Нунэ уезжает к дальним родственникам в Воронеж, где продолжает подпольную работу.

В Екатеринодар Нина вернется в мае 1909-го без средств к существованию. Она вспоминала: "В таком городе, как наш, мне нелегко было найти работу. Однажды прибегает один из друзей: "Нунэ, владельцам кинематографа братьям Боммер срочно требуется аккомпаниатор, а ты здорово играешь". Прослушивание проходило прямо во время демонстрации филь-

логического факультета и с головой окунется в нелегальную партийную работу в столице, Орле, Иваново-Вознесенске. В 1914-м, уже попавшая в поле зрения охраны, Агаджанова под чужой фамилией переедет в Петербург, станет ответственным секретарем большевистского журнала "Работница" и членом Выборгского комитета партии. Местные филеры дадут ей кличку наблюдения "Хитрая", тогда как их московские коллеги звали быстрою и подвижную Нину "Бабочка". Сохранилось донесение о слежке за Нунэ от 10 января 1916 года: "Бабочка проживает в доме 11 по проезду Яузского бульвара. В 12 часов дня вышла из дома, тут же против своего дома на ходу села в трамвай и уехала

без наблюдения, более не видели".

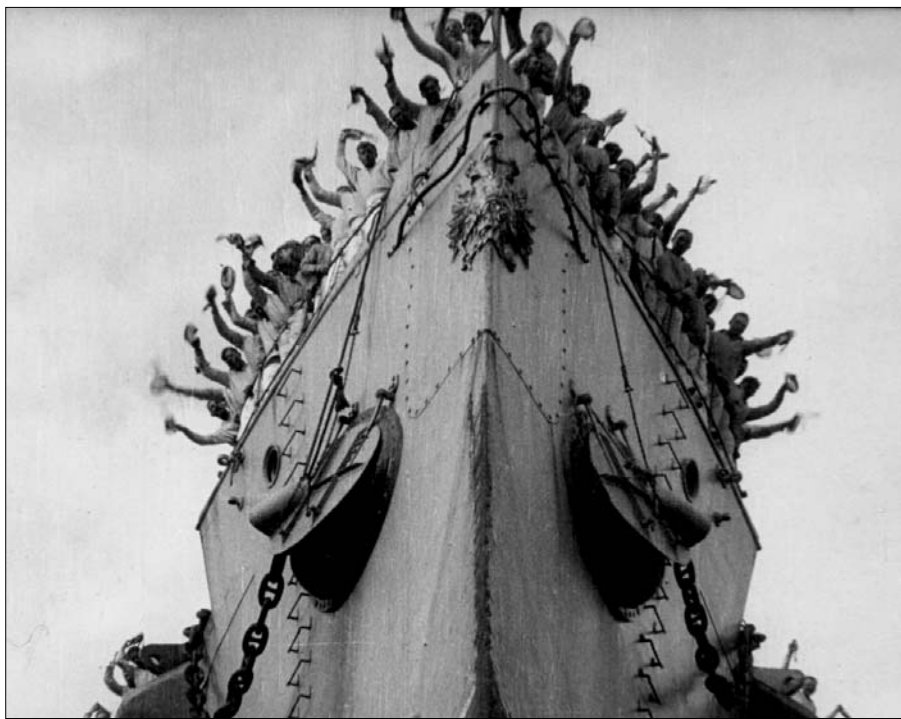
За партийную работу Нина Фердинандовна пять раз отбывала тюремное заключение, дважды была сослана за организацию забастовок. В ссылке "Хитрая" познакомится с сестрой Ленина Марией Ильиничной и своей судьбой - революционером (соратником Молотова, Сталина, Куйбышева, Калинина по подполью) и будущим мужем Кириллом Шутко, которого безоглядно полюбит. Выросший в Ейске сын мелко торговца, в 1901-м Кирилл после реального училища поступит на химическое отделение Московского императорского технического училища (теперь МВТУ им. Баумана) с годовой стипендией для талантов в 375 рублей. Увлечется идеей всеобщего равенства, уйдет в подполье, познакомится в знаменитой "Ляпинке"- общежитии для бедных студентов - с художником Казимиром Малевичем и бок о бок с ним будет участвовать в уличных боях Революции 1905-го. Когда в 1907-м Нина только вступит в РСДРП, Кирилл Шутко и Казимир Малевич будут ставить в Ейском драмтеатре "Ревизора" Гоголя: Казимир придумает декорации и костюмы, Кирилл выступит режиссером и сыграет Хлестакова...

Февральскую революцию 1917-го Нина Агаджанова встретит, устраивая женские демонстрации и захватывая тюрьму "Кресты". Она будет стоять на Финляндском вокзале, встречая Владимира Ленина, чьи поручения не раз выполняла, и вместе с делегатами Выборгского райкома партии вручит ему партбилет. Вернется к работе по подготовке Выборга к Октябрю и после победы будет назначена управляющей делами Наркомата труда. В Гражданскую войну окажется на подпольной работе в родных краях, ставших белогвардейским тылом: в Новороссийске и Ростове-на-Дону. В 1920-1922-м вместе с Кириллом Ивановичем будет вести дела партии в Минске, работать в посольстве в Праге. В Москву супруги вернутся только в 1922-м: Шутко получит должность заведующего делами кинематографа в ЦК ВКП(б) и прозвище "Комиссар по делам кино". Их квартира в доме на Страстном бульваре с обширной библиотекой и непоседливым терьером Бюти каждый вечер будет наполняться голосами Казимира Малевича, с которым Нина Фердинандовна была дружна не меньше мужа, кинорежиссеров Сергея Эйзенштейна, Григория Александрова и Дзиги Вертова, актрисы Любови Орловой и других звезд кино.

В споре с Эйзенштейном

- истина

Знавшие "старую большевичку Агаджанову"(когда писался сценарий "Потемкина", ей было всего 36 лет) не раз убеждались, что из-под пера Нины Фердинандовны выходят замечательные стихи и рассказы. Кто посоветовал ей начать писать для кино? Тайна. Но с 1924 года она работает сценаристом-консультантом, редакто-

ром и заведующей сценарным отделом киностудии "Межрабпомфильм". В 1924-м она создает свой первый киносценарий "В тылу у белых". Год спустя, к 20-летию революции 1905 года, у Нунэ готов еще один - "1905 год", охватывающий не только восстание на броненосце "Потемкин", но и другие события тех дней. На его утверждение в ЦИК ВКП(б) Агаджанова настаивает: режиссером фильма должен быть Сергей Эйзенштейн. Вместе они садятся за работу - и эпизод с броненосцем становится главным в сценарии.

Второй режиссер этой картины Григорий Александров в книге "Как создавался "Броненосец "Потемкин" пишет: "Талантливая, восприимчивая, сердечная Нунэ с первых же слов почувствовала замысел Эйзенштейна. Нам сказочно повезло со сценаристом! Во-первых, Нина Фердинандовна о революции знала не понаслышке. Во-вторых, литературный дар Агаджановой был настолько высок, что две странички написанного ею грандиозного сценария оказалось возможным развернуть в целый фильм... Картина была связана с подлинными фактами революции, и комиссия ЦИК СССР организовала несколько встреч со свидетелями событий 1905-го: Мазуренко-бывшим председателем Всероссийского крестьянского Союза, Фельдманом - участником восстания на "Потемкине", Литвин-Седым - руководителем боев на Пресне и другими. Агаджанова, Эйзенштейн и я делали свои записи".

Как же создавалась киноистория "Броненосца "Потемкин"? Весной 1925-го Кирилл Шутко снял второй этаж дачи на опушке леса в подмосковной Немчиновке, по соседству с дачей Малевича. Первый этаж дома занимал Исаак Бабель. Каждое утро Эйзенштейн приезжал в Немчиновку и поднимался на верхнюю веранду, где шла работа над сценарием "1905 год": сначала свой конспект читала вслух Нина Фердинандовна, Эйзенштейн дополнял и иногда начинал диктовать сам. Они спорили, снова писали. После обеда Сергей Михайлович спускался вниз и вместе с Бабелем работал над другим сценарием, по его "Одесским рассказам" Вечерами же за столом или прямо на лужайке режиссер и сценаристка в компании

Малевича, Бабеля и Шутко устраивали посиделки с "зубровкой"...

Уже в начале июля сценарий был готов. Снимать планировали в Москве, Ленинграде, Одессе, Севастополе, Краснодаре, Тифлисе, Баку, Батуме и Златоусте. Но из-за накладок география киноэкспедиции сужается до черноморского побе-

режью Украины и павильонов "Мосфильма". В сценарий тоже вносятся коррективы. Эйзенштейн и Александров "с покаянными головами" идут сообщать о них Агаджановой: "Мы прихватили с собой символически мирных голубя и пальмовую ветвь, чем ужасно рассмешили Нину Фердинандовну. Голубь, усевшийся на книжном шкафу, над головой Сергея Михайловича, вел себя непочтительно и сверху "украсил" его буйную шевелюру. Кончилось смешом".

Однако после премьеры "Броненосца "Потемкин" в январе 1926 года в Москве в 1-м Госкинотеатре (ныне "Художественный", который тогда был превращен в настоящий корабль с одетым в матросскую

форму персоналом) и на Украине Эйзенштейну и Агаджановой было не до смеха. Один из партийных работников заявил, что сценаристы украли его текст. Естественно, доказать справедливость своих притязаний любитель чужих авторских не смог.

Нунэ, ученики, самовар...

Успех "Потемкина", собравшего множество наград, был громким. И Нина Фердинандовна продолжила писать для киностудии "Межрабпомфильм", где служила заместителем заведующего литературно-сценарным отделом и режиссером-постановщиком. Но в конце 1930-х годов партия перебрасывает Агаджанову на дипломатическую работу в посольство в Риге. В кинематограф она вернется только в 1939-м - в качестве заместителя начальника сценарного отдела и старшего редактора киностудии "Союздетфильм". Хотя ее брак с Кириллом Ивановичем Шутко даст трещину (вскоре у бывшего супруга появится другая семья), в ее доме по-прежнему будет множество гостей из мира кино - режиссеров, операторов, сценаристов, актеров: "Нунэ около своего маленького самовара умела наставлять на путь творческого покоя бесчисленное множество ущемленных самолюбий. Делалось это так же бескорыстно и заботливо, как поступают дети, собирая в спичечные и папиросные коробки - или искусственные гнездышки из лоскутов и ваты - кузнечиков с оторванной лапкой, птенчиков, выпавших из гнезд, или взрослых птиц с перебитыми крыльями. Сколько таких же подбитых и ушибленных бунтарей встречал я здесь вокруг ее уютного чайного стола", - вспоминал Эйзенштейн.

После Великой Отечественной войны, с 1945-го по 1952-й, доцент Агаджанова преподавала на факультете сценарного мастерства ВГИКа. Опытный и тонкий педагог, она определила судьбы многих ныне известных деятелей кино. Даже когда Нина Фердинандовна ушла на пенсию, ее квартира на Ленинградском проспекте продолжала оставаться центром притяжения для ее учеников. Она ушла из жизни в 1974 году, оставив воспоминания о своей революционной деятельности и зарождении советского кинопроизводства, рассказы "Остановка трамвая", "Хирурги" и "1941 год", десяток стихотворений. И сценарии для так и неснятых фильмов: об истории России и дома Романовых, "Виктуар", "Подруги", "Пионер за границей", "Крестовый поход", "Улица радости" и др.

- В мемуарах и воспоминаниях современников мне не встречались упоминания о том, что у Нины Фердинандовны в браке с Кириллом Шутко были наследники, - продолжает Григорий Гиберт. - Зато сейчас в отечественном кино трудится режиссер Нонна Агаджанова: возможно, внучка, а может, лишь однофамилица Нунэ, имя которой в Краснодаре так и не увековечили.

Анастасия Куропатченко

Амшенский рецепт от профессионала

Кнаррик Атамовна Кочикян - профессиональный ресторатор, получившая профильное образование в одном из лучших советских учебных заведений - московском институте Народного хозяйства им. Плеханова. Созданный ее семьей сочинский ресторан "Урарту", ставший одним из культурно-познавательных армянских центров региона, пользуется большой популярностью среди жителей и гостей города-курорта.

Армянская кухня... Насладившись однажды, влюбишься навсегда. Описанная многими отечественными и иностранными летописцами, она и по сей день продолжает будоражить умы привередливых гурманов. Традиции питания, заложенные с древних времен, донесли до нашего времени секреты армянской кухни. Но самым главным ее таинством является трепетное отношение народа к традициям предков, помноженное на армянское трудолюбие и тягу к знаниям.

Одним из подвидов национальной системы питания является Амшенская кухня, сформировавшаяся под влиянием особенных природных и социально-культурных традиций. Ее "визитными карточками" по праву считаются - хашлама, пача, сохи тава, хаш, долма, танов абур с пшеницей, дирма, бонджаров абур, ехинджев абур, татарлома, гавурма, лоби, лазды хац, ека, ката, ха-виц, турша, мадзун, чортан и многие другие. Венцом же армянского застолья всегда был хлеб (hwg). Ведь не случайно, понятие "кушать" отражалось в армянском словосочетании "кушать хлеб" ("hwg nırlı, hwg nırlı").

Сегодня Кнаррик Атамовна делится старинным рецептом приготовления амшенского хлеба Хороч.

Из кукурузной муки, дрожжей, соли и воды замешивают тесто, ставят в теплое место на 40 минут. Для начинки свекольные листья припускают. Лук порей, зеленый лук слегка пассируют на растительном масле, добавляют сваренные свекольные листья, подсаливают.

Подошедшее тесто выкладывают на влажные каштановые листья, кладут на деревянную лопату. В тесте делают выемку, в которую кладут начинку, защипывают, верх ровняют, придают круглую форму.

Выпекают этот старинный вид домашнего хлеба в пуре (Пур - это печь, выложенная из камня, сверху покрыта глиной. В нем пекут хлеб, гату, запекают мясо, птицу и т.д.).

Ингредиенты:

Для теста:

Мука кукурузная тонкого помола 500 гр.

Дрожжи 10 гр.

Вода 250 гр.

Соль 25 гр.

Для начинки:

Свекольные листья 500 гр.

Лук- порей 300 гр.

Зеленый лук 300 гр.

Уважаемые читатели газеты "Дзайн амшенакан", обсудить с Кнаррик Атамовной амшенские рецепты, предложить свои варианты вы можете по адресу: urartusochi@inbox.ru

Սերգեյ Վարդանյան
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի գիտաշխատող

Այդողան Թոփալի երգերը

«Հաղիզ» միությունում

Այդողան Թոփալ

Գալաշէ փէջօլ ա, օրթի՛,
Արդէցուքնիյէ սըրփօղ ա,
Ինծիգի օթօլ էնիս անա,
Թաք քուքքու մէ գանջօղ չա:

Թուն շիմին վաան ասնիս անա,
Լուսնիկա մէ փօսն էնգօղ ա,
Մէդօղումին մէշնիվա, օրթի՛,
Քէգի համա լուս էնօղ ա:

*Խոսքը և երաժշտությունը՝
Էսքին Սաքարի և Այդողան Թոփալի:*

Արտասուք
(թարգմանություն)

Քա՛, դու ինձ համա՞ր ես, որդի՞,
Լաց լինում, որդի՛, մի՛ լար, որդի՛,
Ես այն աշխարհից չեմ գալու,
Դու ծիծաղի՛ր, մի՛ լար, որդի՛:

Քամին փչելու է, որդի՛,
Արտասուքներդ սրբելու է,
Որ ինձ թողնես,³
Մի կկու՛ էլ չի կանչի:

Դու որ շեմի վրայով անցնես,
Լուսինը հայտնվելու է,
Խավարի միջով, որդի՛,
Քեզ համար լույս է անելու:

1. Քա - դիմելան իգական սեռին:
2. Օրթի - որդի, նշանակում է ընդհանրապես գավակ, տղա կամ աղջիկ:
3. Բնագրում՝ օթօլ էնիս, որը նշանակում է նաև լքես, մոռանաս, սրտիցդ հանես:
4. Համշենցիների համար կկվի կանչելը բնության զարթոնքի, գյուղատնտեսական աշխատանքները սկսելու ավետաբեր է, ուստի ուրախանում են կկվի ձայն լսելիս, իսկ քաղաքներում ապրողները գյուղացի ծանոթների հետ խոսելիս հետաքրքրվում են, թե կկուն կանչե՞լ է:

Իր մեղմ, հուզախառն ձայնով ու երգերով Թուրքիայի համշենցիների շրջանում լայն ճանաչում ու սեր վայելող երիտասարդ երգիչ Այդողան Թոփալին անձամբ չէի ճանաչում, թեև քանիցս եղել էի Արդվիհի նահանգի Խոփայի գավառի նրա հայրենի Հենդեք գյուղում, որտեղ բոլորը հպարտանում էին իրենց տաղանդավոր հայրենակցով: Նա 1982թ. ծնվել է Տրապիզոնում: 1999թ. ավարտելով Խոփայի լիսեյը 2000թ. ընդունվել է Ստամբուլի Անատոլիական համալսարանը և մնացել է Ստամբուլում: Այդողանը դեռևս մանկուց է տարվել երգ-երաժշտությանը, սովորել է լարային, ստեղնային, հարվածային նվագարաններ, հորինել է երգեր: Հետագայում տարբեր երաժշտական ժանրերի ելույթներ է ունեցել, բայց նրան ճանաչում բերեցին իր «Հեյամո» (2009թ.) և «Քուգեյ» (հյուսիս) (2012թ.) խոսակցական երգերը, որոնցում նա երգում է հայերեն համշենցակ,¹ թուրքերեն և լազերերն երգեր, որոնցից մի քանիսն ինքն է հորինել: Անցյալ տարի նրա մասին մի ռադիոհաղորդում էի պատրաստել, որը նա լսելով, համացանցով ինձ մի հուզիչ նամակ էր ուղարկել և իր երախտագիտությունը հայտնել: Եվ ահա, 2013թ. նոյեմբերի սկզբին, երբ Ստամբուլում մասնակցում էի իսլամացված հայերին նվիրված գիտաժողովին, ստամբուլաբնակ համշենցիների «Հաղիզ» միությունում կազմակերպված իմ հետ հանդիպմանը նա նույնպես եկել էր և ինձ նվեր էր բերել իր խոսակցական երգեր: Ծանոթացանք, ջերմորեն զրուցեցինք: Ի դեպ, նա երգում է նաև «Կարմատե» (լազերեն նշանակում է ջրաղաց) խմբում և համանուն խոսակցական երգում ունի համշենցակ երգ: Անհամբերությամբ սպասելով նրա նոր ստեղծագործություններին, այս անգամ մեր ընթերցողներին են ներկայացնում նրա երկու երգերի թարգմանությունները, քանզի հիշյալ ռադիոհաղորդման համացանցում տարածվելու շնորհիվ, Այդողան Թոփալը Հայաստանում ևս իր երկրպագուներն ունի և նրանք հաճախ են ինձ դիմում նրա երգերը արդի հայերեն թարգմանելու խնդրանքով:

Սիյօ

Սիյօն էլավ, էրգէնցավ
Ջէրմագ արջէն հէդնիվէ,
Յէս ալ աման էրգէնօմ
Իմ սէվդային հէդնիվէ:

Թուն էնթին ու յէս ասթիս,
Մէնացաք այրի, այրի,
Քէգի գարքօղ ուն դէյի,
Ասէ մի ինծի բարի:

Խոսքի և երաժշտության հեղինակներն անհայտ են, ասացել են Սաիթ Թոփալը և Հավվա Թոփալը:

Բաղեղ

(թարգմանություն)

Բաղեղը՞ էլավ, երկարեց
Ճերմակ կաղամախու հետն ի վեր,
Ես էլ այդպես երկարեմ,
Իմ սիրածի հետն ի վեր:

Դու այնտեղ ու ես այստեղ,
Մնացինք առանձին, առանձին,
Որ քեզ ամուսնացնելու են,
Գոնե՞ ինձ մի ասա:

1. Համշենցակ - Թուրքիայի հայախոս համշենահայերն իրենց խոսվածքն անվանում են համշենցակ:
2. Բնագրում՝ սիյօլ-բուսանուն է, թարգմանվում է պատուտակ, բաղեղ: Համշենցակ սիյօլ նշանակում է փաթաթվող, սիյուշ-փաթաթվել, գրկել, այստեղից էլ ծագել է այս փաթաթվող բույսի անունը: Պատատուկ - բաղեղը լինում է փաթաթվող կամ գետնատարած:

Տերները թաթածն են, սրտածն հիմքով,
ծաղկաբույլերը՝ հովանոցածն: Մեր-
ծարևադարձային անտառներում կարող են
բարձրանալ մինչև 30 մետր: Անվան հոմանիշներն են՝ լիան, գեղծ, վրանածաղիկ,
ծատր-ծաղիկ, պատաղիճ, մագլցիկ, սողուկող,
գետնասող, պատատարույս, ասպուզան,
մամրիչ, շաղապատուկ և այլն: Պատատուկ-բաղեղն ունի 15 տեսակ:
3. Բնագրում՝ բարի, թուրքերեն է, նշանակում է գոնե, ծայրահեղ դեպքում, գեթ, թեկուզ, միայն թե:

Արդէցուք

Քա՛, թուն ինծի համա՞ թա, օրթի՛,
Քուլաս օրթի՛, լա մի՛, օրթի՛,
Յէս էգօղ չիմ ան աշխարան, օրթի՛,
Թուն ծիծաղի, լա՛ մի, օրթի՛:

գ. Հենդեք

Գլխավոր խմբագիր և համարի պատասխանատու՝ ՍԵՐԳԵՅ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ: Լրատվական գործունեություն իրականացնող՝ «ՀԱՄՇԵՆ» հայրենակցական-քաղաքական հասարակական կազմակերպություն: Գրասենյակ՝ Երևան-37, Ազատության 2, բն. 8: Հեռախոս՝ (+374+10) 20 21 26: Գրանցման վկայական՝ N 03Ա054979, տրված՝ 26.06.2002թ.: Խմբագրությունը ոչ միշտ է համակարծիք հեղինակների տեսակետներին: Արտատպության կամ մեջբերման դեպքում հղումը «Չայն համշենականին» պարտադիր է: Գրատարակվում է 2004թ. օգոստոսից:

«ДЗАЙН АМШЕНАКАН» (ГОЛОС АМШЕНСКИЙ). Ежемесячная газета Земляческой благотворительной общественной организации «АМШЕН» (г. Ереван), Гл. редактор - СЕРГЕЙ ВАРДАНЫАН. Издаётся с августа 2004г. Газета распространяется бесплатно. Тел. 20 21 26. «HAMSHEN» Compatriotic-charitable public organization (Yerevan). «DZAYN HAMSHENAKAN». Issued from August, 2004. Editor in chief SERGEY VARDANYAN. Tel. (+374+10) 20 21 26, E-mail: dzaynhamshenakan@yahoo.com, www.dzaynhamshenakan.org